

i konačno iz krčke biskupije oko god. 1835., dok nije tako posvema nestalo u dnevnoj porabi glagolskoga pisma iz svih krajeva hrvatskoga naroda.

Pored gore navedene poslovne proze nalazimo i posve privatnih glagolskih bilježnica pojedinih ljudi ili porodica, i to iz druge polovice 18. vijeka i početka 19. vijeka. Takova bljaše bilježnica posjednika i trgovca iz Sale Matije Šimoncina, u kojoj se nalaze različite bilješke, koje su se ticale njegove porodice i njegove imovine košto i raznovrsni računi, a sižu od god. 1783.—1826. Rukopis se ove bilježnice nalazi u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom IV. a. 80./19.

VI. Umjetna knjiga.

Pored strogo crkvenih knjiga (misala, brevijara, psaltira, evanđelistara, raznih molitvenika itd.), koje su prepisivali naši revni popovi glagolaši za crkvenu ili obrednu porabu, bavili su se oni i lijepom kao što i poučnom knjigom. Strogo crkvene knjige, isprva i druge, pisali su oni dotično prepisivali hrvatsko-slavenskim jezikom, dočim su knjige namijenjene široj publici počeli već dosta rano pisati narodnim hrvatskim jezikom i time udarili temelj ne samo lijepoj i poučnoj hrvatskoj knjizi već i hrvatskoj prosvjeti.

Kako je bio velik nemar za hrvatsku glagolsku knjigu u 19. vijeku pa evo sve do danas i kako su se naši noviji literarni historičari zadovoljavali vijestima, što su ih našli u djelima Ign. Gjorgjića, Ardelija Della Belle, Serafina Cerve, Sebastijana Dolcia, D. Farlattia, F. M. Appendinija, I. Chr. Engela itd., u kojima je bilo o našoj hrvatskoj glagolskoj knjizi malo ili ništa spomenuto, prikazivali su našu stariju literaturu pogriješno, te tražili početak naše umjetne literature pod konac 15. vijeka, dočim je ona postojala barem 100 godina ako ne i više prije 15. vijeka i našli kolijevku naše literature u Dalmaciji, dočim je u istinu bila prava kolijevka hrvatskoj literaturi u hrvatskom primorju i na otoku Krku. Već je po hrvatskom primorju i na otoku Krku cvala hrvatska lijepa i poučna knjiga, dok se je u Dalmaciji pisalo hrvatski vrlo malo, jer se je ondje međutim skoro sve pisalo talijanskim i latinskim jezikom.

Prvi, koji su prenosili plodove hrvatske umjetne knjige iz hrvatskoga primorja i sa otoka Krka u Dalmaciju, bili su po mom mnijenju Franjevci trećega reda, koji su osnivali u Dalmaciji u 15. vijeku svoje samostane, tako je bio osnovan god. 1439. samostan sv. Ivana (kasnije sv. Mihovila) u Zadru, god. 1448. samostan sv. Pavla pustinjaka na otočiću Galevcu, god. 1451. samostan sv. Mihovila arhandela na Zaglavi na Dugom otoku, god. 1463. samostan sv. Marije od Milosti na otoku Prviću u selu Luci kod Šibenika i god. 1479. samostan sv. Franje na Rabu. Dalmatinski Franjevci trećega reda sačinjavali su sa istarskim Franjevcima jednu te istu redodržavu, pa su prelazili iz dalmatinskih samostana u istarske i obratno. Odanle osobito iz samostana na otoku Krku donosili su pobudu za hrvatsku knjigu u Dalmaciji. U ono vrijeme postojali su na otoku Krku ovi samostani Franjevac trećega reda: samostan sv. Franje u gradu Krku, osnovan među godinama 1290. i 1297., samostan sv. Marije neoskvrnuto začete na Glavotoku, osnovan god. 1468. i samostan sv. Marije Mandaljene u Dubašnici, osnovan oko god. 1500.

Čini se ipak, da su bili prvi umjetni hrvatski književnici Benediktinci, koji su imali već u dvanaestom vijeku na otoku Krku dva samostana, jedan u sv. Luciji kraj Baške, a drugi u Otočcu kraj Vrbnika, dočim su imali u trinaestom vijeku i treći samostan u Omišlju. Od Benediktinaca primili su hrv. umjetnu knjigu i svjetovni svećenici i Pavlini i Franjevci, osobito oni trećega reda, koji su i kasnije vrlo mnogo radili na polju hrvatske glagolske knjige. Od svih mjesta na otoku Krku isticao se je uvijek grad Vrbnik mnoštvom svećenika, on je bio u istinu pravi svećenički grad, u njem je znalo biti redovno istodobno po 50 i više svećenika još i u 17. vijeku. Držim stoga, da je hrvatska umjetna knjiga već vrlo rano cvala baš u Vrbniku i odanle se širila po cijelomu otoku Krku, po hrvatskom primorju, osobito u Vinodolu, po Istri i po istarskim otocima, a u 15. vijeku i u Dalmaciju.

Popovi glagolaši i svjetovni i samostanci pratili su savremenu talijansku i latinsku knjigu, pa su neka djela talijanske i latinske literature priredili za svoj narod i za svoju braću svećenike.

U 2. polovici 15. vijeka postao je prvo kulturno središte hrv. naroda grad Senj. Ondje je bila osnovana prva hrvatska

(glagolska) tiskara na hrv. zemljištu 1494. i ondje se je najviše radilo oko prosvjete hrv. naroda.

U hrvatskoj glagolskoj umjetnoj knjizi razlikujemo:

A) Zabavnu ili pjesničku knjigu:

Lijepa se knjiga nije napose obrađivala među našim popovima glagolašima u posebnim zbornicima, ali uza sve to oni je nijesu zanemarivali, već su je njegovali uz svoj strogo crkveni ili službeni posao i uz stručnu bogoslovnu literaturu, koliko su držali upravo nužnim, a da uveličaju svoju vjersku službu i da jačaju religiozna čuvstva u narodu, te da ga odvrću od grijeha. Stoga se i lijepa knjiga glagolskim slovima napisana nalazi redovno uz drugu različitu književnu građu u raznim rukopisima. Mnoge su umjetne pjesme iz hrv. glagolske knjige prešle u narod, pa se još i danas pjevaju po hrv. primorju, u Istri, po istarskim i dalmatinskim otocima i po sjevernoj Dalmaciji kao narodne pjesme. Ja sam nekoliko takovih narodnih pjesama pobilježio po hrv. primorju, te sam ih prije kakvih trideset godina poslao Matici Hrvatskoj. Neke se pako stare umjetne pjesme iz hrv. glagolske knjige pjevaju još i danas u rimokatoličkoj crkvi, osobito u senjsko-modruškoj, krčkoj, istarskim biskupijama i u zadarskoj nadbiskupiji, a dapače i u nekim župama zagrebačke nadbiskupije.

Lijepa hrv. glagolska knjiga bila je napisana u stihovima i u prozi, a imade je iz sviju vrsti pjesničke umjetnosti. Napisana je bila:

1. Da se proslave i uveličaju razni svečani dani u crkvenoj godini, kao:

a) Božić ili rođenje Isukrstovo.

Narođenje Isukrstovo proslavili su naši popovi glagolaši sitnijim epskim i lirskim pjesmama.

Kod prve mise na božić ili tako zvane polnoćke pjevala se pjesma: „Bog se rodi v' Vitliomi, — Diavlju silu tagda slomi!“

Kod druge mise na božić pjevala se pjesma: „U se vrime godišća — Mir se svitu navišća“.

Kod treće mise na božić pjevala se pjesma: „Anjel božji z neba dojde“.

Za ostale božićne praznike našao sam posebne pjesme za dan sv. Stjepana pod naslovom „Versi svetoga Stjepana“, za dan sv. Ivana pod naslovom „Versi svetoga Ivana“, a postojala je i pjesma za dan mladenaca (28. XII.), ali joj nijesam dosada našao teksta, već samo naslov „Versi od svetih mladenaca“.¹

Sve božićne pjesme zvale su se općim imenom koledve. Riječ koledva bit će romanskoga porijekla, te je u svezi sa latinskim glagolom „colere“. Prema tomu bi značile koledve toliko, koliko pjesme, kojima boga častimo i slavimo ili pjesme počasnice. Među takove pjesme koledve spadale su i one božićne pjesme, što su ih popovi glagolaši pjevali po kućama prigodom blagoslova kuća između božića i sv. triju kralja. Pri toj zgodi darivali su ljudi svaki prema svojim imućvenim prilikama popove, koji su im blagoslivljali kuće. Takove pjesme poznate su mi za sada samo dvije, i to: „Dobar večer i dobra noć, — Svarhu svega božja pomoć, — Ta dobro vam božić pridi, — Da vas milost božja vidi,“ — kad svećenik poslije podne, što je bilo običnije, blagoslivljavao kuće, — i pjesma „Došli jesmo sprid vratara — I bogata gospodara, — Zač je božić dobar dan, — Vesel, vesel ovistan“.

Danas nije već običaj, da popovi blagoslivlju kuće, pjevajući pjesme. Mjesto toga staroga običaja običavaju danas mladi ljudi po hrv. [primorju, Dalmaciji, Istri, po dalmatinskim i istarskim otocima obilaziti u božićne dane kuće, pjevajući božićne pjesme ili koledve (t.j. običavaju „koledvati“ ili čestitati), pa ih ljudi nagrađuju jelom i pićem (vinom) ili novcem. Do umjetničke visine, promijenivši karakter prvotne koledve, podigao je koledu ili koledvu dubrovački pjesnik Marko Bruerević-Derivaux (od god. 1774. do 1825.).

Za mlado ljetopjevala se pjesma u crkvi: „Mladoleto pohvalimo, — Mladoga kralja mi molimo, — Na mladom leti veselimo se“. Ova se pjesma i danas mnogo pjeva u božićne dane ne samo u crkvi već i izvan crkve.

¹ Sve ove pjesme, koje navodim u ovoj knjizi, štampat ću u svojoj radnji „Hrv. glagolska lijepa knjiga u primjerima“, koju sam predao Jugosl. akademiji.

Za blagoslov vode ili krštenje gospodnje (5. l.) pjevali su pjesmu: „Vsaka duša na sviti — Hotij ovo slišiti, — Tere boga ljubiti — I svetu divu Mariju. — Danas voda se krsti — Va Isu-hrista milosti!“

Na dan sv. triju kralja pjevala se pjesma: „Tri kralji gredihu, — Tja od sunčanih stran!“

Ljudi, koji radē o obnovi slavenske liturgije kod Hrvata, morali bi nastojati, da se opet ove stare pjesme uvedu u crkvu kod Hrvata.

b) Uskrs ili muka, smrt i uskrsnuće Isukrstovo.

Najstarije uskrsne pjesme bijahu u nas kao i u ostalim zapadno-evropskim narodima tako zvane uskrsne sekvencije, t. j. dvopjevi ili pripjevi aleluji. Isprva bio je tekst sekvencija redovno pisan prozom, pa su se stoga zvale katkada u crkvenoj zapadno-evropskoj literaturi i „prosa“, što znači riječ „sequentia“, još nije posve utvrđeno. Obično se smatra prijevodom grčke riječi ἀκολουθία, čime srednjo-grčki glazbenici označivahu εἰρμός (melodiju).

Pjevanje alleluje bijaše osobina orientalne crkve. baština iz prakse hebrejskoga pjevanja u hramu. Iz liturgije iz Jerusolima prenese pjevanje alleluje papa Damasus (od 368.—388.) u rimsku misu za uskrsne dane, a papa Grgur Veliki prenese pjevanje alleluje na sve nedjelje i blagdane u godini.

Najstarije sekvencije, o kojima već nešto pouzdano znademo, potječu iz 10. vijeka. Najstarija zbirka bit će „Pneumatium antifonarium, što ga je god. 1067. ostavio Sancio de Tablatiello kaluđerima španjolskoga samostana Silo. Već prije radio je o tom, da prikupi zbirku sekvencija Notker, kaluđer u samostanu St. Gallen († 912).

Nema sumnje, da je poezija grčkih himni mnogo utjecala na lat. sekvencije. Grčke crkvene pjesme bile su prevedene na latinski jezik za Karla velikoga. Do prave pjesničke visine podigao je sekvencije Adam od Sv. Viktora († 1192.). Na narodnom jeziku počeli su prvi obrađivati sekvencije Francuzi. Prvi pjesnici sekvencija bili su kaluđeri, te su se najdulje i u samostanima održale. Sada se još pjeva u rimo-katoličkoj crkvi pet sekvencija, i to: Victimae paschali laudes (iz 11. vijeka) za uskrs; Veni, sancte Spiritus!² (navodno od kralja Roberta

francuskoga † 1031.) za duhove; Lauda Sion salvatorem (od Tome Akvinskoga, † 1274) za tijelovo; Stabat mater (od Jacopona, † 1306.) za svetkovinu 7 žalosti blažene djevice Marije; Dies irae (od Tome Celanskoga oko god. 1250.) kod mrtvačkih svečanosti. Zbirku starih sekvencija izdao je Kehrein u Mainzu 1873, Bartsch, Die lateinischen Sequenzen des Mittelalters, Rostock 1868. i drugi.

U hrvatskim misalima i brevijarima nalazimo više takovih uskrsnih sekvencija, obično pisanih slaveno-hrvatskim jezikom.

Pored običnih uskrsnih sekvencija² imademo jošte duljih i kraćih uskrsnih pjesama. Kraćih uskrsnih pjesama sačuvalo nam se razmjerno malo. Jedna od najstarijih, što su nam se sačuvale, bit će „Pêsan ot muki Hristovi. Nu mislimo ob tom danas, — Kdo na križi umrê za nas“ pa pjesme: „Mrtav položen bi v grob Isuhrist, sin božji, — Bog njega za vernost, otac treti dan z budi!“ — „Tri Marije hojahu, — Dragu pomast nošahu!“ — „Vskrsne Isus treti dan, — Ki bi nepravadno prodan!“ Nešto je dulja pjesma (116 stihova) „Pisma na uskrs. Nu nam kaži, ti Marija, — Što si na putu ti vidila?“

Oduljih epsko-lirskih i dramatskih književnih proizvoda, pripremljenih za uskrsne svečanosti, imademo više. Najpoznatija je bila od epsko-lirskih pjesama pjesma „Plač blažene gospo“ u dva plača (prvi plač u 578 stihova, a drugi u 270, zajedno 848 stihova). Ova se je pjesma obično u crkvi čitala. Ovu je pjesmu bosanski pisac Matija Divković prenio iz hrv. glag. knjige među svoja djela.

Najviše su proslavili popovi glagoljši uskrsne blagdane crkvenim prikazanjima, koja su oni narodu prikazivali u svim povećim mjestima, više samostanci, a manje svjetovni popovi. Takovih crkvenih prikazanja za uskrsne blagdane sačuvalo nam se više, kao: a) Počinja čin od muke spasitelja našega. Najprvo na Cvitnicu. Anjel stavši na mestu podobnu, počni svojim glasom i reci, — b) Svaršenje od muke Isusove, a potom počima mišterij veli lip i slavan od Isusa, kako je s križa snet, zatim v grob postavljen, a najprvo počni

² Vrlo se je mnogo pjevala u velikom tjednu škvencija: „Spasi, kraljice, majko milosrđa“.

anjel, koji, stavši na mestu podobnu, reci puku ovo lipo devoto. Oba je ova prikazanja štampao M. Valjavec u XVIII. knjizi Starih pisaca. — c) Muka i smrt spasitelja našega, — d) Kako Isus oslobodi svete oce iz limba (sačuvano fragmentarno), — e) Počinje plač Marije Magdaleni, sestre sv. Marije (sačuvano fragmentarno), — f) Plač gospoje. Ovo sam prikazanje prema rukopisu fra Šimuna Klimantovića priredio za štampu i predao svoj rukopis Jugosl. akademiji, da ga štampa. Dramatski oblik imade i odulja pjesma „Počinje muka gospodina Isukrsta. — Plač blažene divice Marije“ (od 778 stihova), ali nije bila napisana za prikazivanje, već za čitanje u crkvi.

Na uskrzne dane pjevale su se u crkvi „Molitve na verse, složene na poštenje gospodina Isukrsta našeg spasitelja“. Ovih molitvi imamo pet, svaka po prilici od 30—45 stihova. Konačno u uskrzne dane pjevala se je jošte pjesma „Versi prilike Isusove vele lipi od 116 stihova.

c) Križevo i tijelovo.

Za ove blagdane imademo pjesan od 84 stiha „Vele slatko i bogoljubno prigovaranje meju križem i gospom divicom Marijom“, a za tijelovo pjesmu „Zdravo, božije telo sveto, — Od prečiste dive zneto!“, pa pjesmu „Od prosesiuma na svetkovinu presvetoga tila Isukrstova“ sa četiri sitnije pjesme.

d) Razni praznici blažene djevice Marije.

Za razne svetkovine blažene djevice Marije imademo više pjesama. Prije svega imademo pjesmu „Pêsan svete Marije na vse dni jeje; Tebe mater hvalim, - tebe gospoju ispovidajem“, napisanu slaveno-hrvatskim jezikom,³ zatim pjesmu ili molitvu u stihovima: „Raduj se, o Marije, mati svitlaja“, napisanu također slaveno-hrvatskim jezikom. Za dan 25. ožujka ili za blagovijest imademo pjesmu „Veseli se, družbo anjelska — i skupščina sva nebeska“, za ostale svjetkovine pjesmu: „O Marija, božija mati, — svoju milost rači dati!“ pa pjesmu „Zdrava, slavna cesarice, — boga oca službenice“, pjesmu „Nu se ra-

³ Original napisao je sv. Bonaventura,

duj, ti Marjja!“ pjesmu „Zdrava jesi, ti Marija, — rad ljubavi, koju prija!“ i napokon pjesme „Staše majka bolezniva — Poli križa sva plačljiva“ u jeziku slaveno-hrvatskom i narodnom hrvatskom jeziku, — „Ovo stvori, sveta majko, — Propetoga rane jako — Momu srcu pritisni!“; „Divo divic plemenita, — Sad mi ne bud' žuhkovita!“ i „Spasi, Marije, tvojih vjernih!“

e) Razni praznici drugih svetaca i svetica božjih.

Za svečane dane drugih svetaca i svetica božjih imademo malo pjesama. Imademo za dan sv. Jurja pjesmu „Pêsn svetago Jurja, poj ljudem razumno“,⁴ za dan sv. Martina pjesmu „Imna svetago Martina“, za dan sv. Andrije pjesmu „Pesana od svetoga Andrija, kako se štije po Mateju na poglavju 4.“ i za dan sv. Katarine pjesmu „Versi svete Katarine, divice i mučenice“.

Za blagdan sv. Katarine imademo u hrv. glag. knjizi crkveno prikazanje: „Život sv. Katarine, složen u verši, koji verše ispisavši srpski, ispravivši mnoge stvari, bogoslovac fra Matij Deiković (= Divković) iz Jelašak is provincije Bosne Rintine (= Argentine), prikaza nje božastvenom, oficiju inkvizicioni oliti iziskavanja. Sveti oficij vidivši, da je stvar vele bogoljubna, zato dopusti, da se može štampati, i bi štampano u Bnech na 1616. po Petru Bertanu z dopuštenjem svete majke crikve. Prepisah u hrvacki jazik ja fra Anton de Pope, Krčan, stojeći za misnika pri svetom Mikuli na Porozini, let božjih 1625. miseca decebra na dni 17.“

Prema tomu naslovu izgledalo bi, kao da je Krčanin fra Anton de Pope prenio ovo prikazanje iz bosanske knjige u, hrvatsku, ali čini mi se, da tomu ipak ne će biti tako, jer je Matija Divković vrlo dobro poznao savremenu i stariju hrv. glagolsku literaturu, te je iz nje mnogo crpao i izdao pod svojim imenom sa dodatkom „ispravivši mnoge stvari“. Tako se je dogodilo po mom mnijenju i sa prikazanjem „Života svete Katarine“. Ovo je prikazanje po svoj prilici postojalo u 15. i 16. vijeku u glagolskoj hrv. literaturi, gdje ga je Divković našao, ispravio ponešto i promijenio dijalekat, te izdao pod svojim imenom. Ovo je prikazanje štampao latinskim slovima u

⁴ Pored ove pjesme imademo još jednu mladu: „Pisma sv. Jurja mučenika“, koja počima: „Veseli se, Bosno, zemljo ravna, koja no si na glasu odavna!“

Mlecima 1709 D. Anton Gladilić pod naslovom: „Život sv. Katarine, složen u versi slovima slovinskoga jezika, kako se vidi u nauku karstjanskomu otca fra Matija Divkovića, reda sv. Frančiška, a prinesen slovima latinskima u isti jazik od D. Antona Gladilića.“

Ovakim je načinom došlo u hrv. glagolsku literaturu, koliko zasada znam, još prikazanje: „Verši, kako Abram po zapovidi božjoj hotijaše prikazati na posvetilišće jedinoga sina svoga Ižaka, koji verši ispisavši srpski, ispravivši mnoge stvari bogoslovac fra Matij Devković iz Jelešak iz provincije Rjetine (=Argentine) Bosne, prikaza nje svetomu oficiju inkvizicijoni ali iziskovanja. Sveti oficije vidivši, da je stvar vele bogoljubna, i zato dopusti, da se štampa, i bi štampano u Bneci po Petru Mariji Bertanu z dopušćenjem svete majke crkve. Iz iste štampe pripisah ovimi slovi ja fra Anton de Pope, bratar pokornih tretoga reda svetoga Franciška, stojeći za misnika pri svetom Mikuli na Porozinu let božjih 1625. miseca dece(m)bra na dni 10.“

I za ovo prikazanje držim, da ga je našao fra Matej Divković u hrv. glagolskoj knjizi 15. i 16. vijeka, te ga je izdao „ispravivši mnoge stvari“. Iz glagolske hrv. knjige ušlo je ovo prikazanje po svoj prilici i u dubrovačko-dalmatinsku knjigu, gdje su ga Mavro Vetranić Čavčić i Marin Držić svaki prema drukčijem originalnom prijepisu unijeli među svoja djela.

Za dan sv. Mihajla imamo pjesmu iz 15. vijeka, koju je štampao Josip Vajs u Starinama u knjizi 31. na str. 273. i 274.

2) Da se proslave i veličaju razni crkveni čini ili obredi.

Proslavljivali su se i uveličavali razni crkveni čini ili obredi tako zvanim šekvencijama. Šekvencije pisane su jezikom slaveno-hrvatskim i hrvatskim narodnim jezikom.

Šekvencije pisane jezikom slaveno-hrvatskim poznate su mi ove: 1. „Pridi, duše sveti, i pošlji s nebes s'vatenije luče tvojeje, — Pridi oče ubožeh, — pridi, datelju darov!“ za uzveličanje duhovskih blagdana, 2. „Dan gněva, dan on razorit vėk va uglėnije!“ za uzveličanje mrtvačke službe božje.

Šekvencije pisane narodnim hrvatskim jezikom poznate su mi ove: 1. Zbirka šekvencija, koja se nahodi u ritualu fra

Šimuna Klimantovića (od god. 1512.) pod naslovom: Počenjut šekvencije od mrtvih, i to: a) Ova je gredući po mrtvacu, — b) šekvencija na sprovodu, — c) šekvencija nad grobom, kada telo v grob položet, — d) šekvencija nad junakom mrtvim, — e) šekvencija nad mladim junakom, — f) šekvencija, pokle se zakopa človek, — g) šekvencija puku, pokle zakopaju človika, — h) šekvencija za brata dragoga, — i) šekvencija blažene gospoje, — j) šekvencija svetago tela božija, — k) šekvencija Marije Mandalene. Ove sam šekvencije štampom izdao u Pučkoj prosvjeti. Ove iste se šekvencije nalaze u raznim glagolskim rukopisima od 15.—18. vijeka. 2. Šekvencije za umrvših: Sudac gnevan hoće priti, — Vas svet ognjem popaliti. — 3. Šekvencija: Bratja, brata sprovodimo, — za nj se bogu pomolimo.

3) Pjesme različitoga nabožnoga sadržaja.

U 15. vijek idu pjesme, jedna o moralnoj pokvarenosti, koja počima: „Svêt se konča i slnce jur zahodi, — Pravda gine, ljubav stine, tma ishodi“, pjesma „Poj željno!“, u kojoj neka pobožna duša uzdiše k Isusu, i pjesma „Pisan na spomenutje smrti“.

Iz 16 vijeka imademo dvije pjesme o nestalnosti svijeta i to pjesmu: „Nu pomisli i poslušaj, božji puče, — Tere postoj malo muče!“ i pjesmu: „Nu pomisli, o človiče, — Da smrt roka ne izmiče!“

U zborniku popa Ivana Vranića Bakranina od god. 1600. nalaze se četiri pjesme, i to: 1. Plač duše, ka je u pakal osujena, 2. Isus odgovara duši osujenoj, 3. Spomenutje od smrti i 4. Od suda božjega. Pokojni Ivan Kukuljević zabilježio je za ove pjesme: „Sliede pjesme Marka Marulića“, a i Jugosl. akademija ih je izdala među pjesmama Marka Marulića, budući da se nalaze i u rukopisu Lucićevu „Vrtlu“ iz druge polovice 16. vijeka i u Lulićevu rukopisu iz početka 17. vijeka, u kojima da su se navodno sačuvala djela Marka Marulića. Nu dobro je već primijetio V. Jagić u svom Predgovoru k ovom izdanju na str. 3.: „Nu cijela je istina, da se ne može za sve, što je ovdje naštampano, jednakom sigurnošću ustvrditi, da je zbilja Marulićevo.“ Tko pozna običaj naših najstarijih književnika popova glagolaša. koji redovno nijesu svojih književnih proizvoda potpisivali, već su se ti proizvodi širili u narod i po narodu,

da nije nitko ni pitao za pisca, taj će razumijeti, kako su mogle te pjesme ući u zbornik Lucićev i Lulićev. Samo tim načinom ušlo je mnogo pjesama naših starih popova glagolaša u Lucićev i Lulićev zbornik, od kojih su mnoge već oni pripisivali Marku Maruliću, koji je nada sve izašao na glas kao naučenjak i pjesnik. Ivan Vranić nije za cijelo tih pjesama prepisao ni iz Lucićeva Vrtla ni iz Lulićeva rukopisa, već iz starijih glagolskih knjiga, pa ne mogu vjerovati, da ne bi Ivan Vranić zabilježio, da su te pjesme Marulićeve, kada bi one u istinu bile, jer nam Vranićev zbornik jamči, da je on bio svakako toliko inteligentan, da je znao, premda je službovao u Vinodolu, i za slavnoga Marka Marulića.

Iz 17. vijeka (od god. 1638.) imademo pjesmu o nestalnosti svijeta, koja počinje: „Gdi j' Abram veliki, slavni patrijarka, — koga jime slove vazda bres pristanka?“ i pjesma: „Versi od ljubavi božje“.

Još mi je spomenuti pjesmu „Trih otrok pesan va peći“ i pjesmu „Verši, ki se govore na spožicijonu po petkih marčenih“. Ove dvije pjesme nalaze se istom u rukopisu 18. vijeka.

Spomenuti mi je također, da imademo iz 17. vijeka glagolski rukopis „Jarule“ Jurja Barakovića. Šteta, što se nije na nj obazirao M. Valjavec u akademijском izdanju Barakovićevih djela; bilo bi mu izdanje mnogo bolje.

4. Pjesme svjetovne.

Pjesama svjetovnoga sadržaja imade u hrv. glagolskoj knjizi malo, i to većinom iz kasnijega vremena.

Najstarija pjesma svjetskoga sadržaja (iz 14. vijeka), koliko sada znadem, jest pjesma o ljubavi ženskoj u djelu „Cvêt mudrosti vsake“.

Zanimiva je poslanica popa Dumka Miletića popu Grguru Papiću iz 17. vijeka iz Vinodola, koja počinje: „Miletić pop Dumko neka ti bude znan, — Grgure Papiću, mnogo let bil plovan!“

Šaljiva pjesma o pijanicama poznata je pod naslovom „Štorija od trih delij, pripisano po meni Jivanu Sabljiću na dan 15. miseca juna (1738.).

Nadalje imademo pjesmu „Štorija od dvih žen ugljanskih, kako Kate Černošina ukrede dite Jeli Baciline ob noć spavajući, budući svoje parvu noć udavila i skrovito zakopala leta

1740. Složeno u pesni, kako slidi“. Ovu je pjesmu štampao I Milčetić u Jagićevu Arhivu X. 484.—495.

Prigodna je pjesma, što ju je pop Antun Franki, sin Ivanov, iz Omišlja na otoku Krku pridodao svojoj: „Kvadirnici, skon se suprot oblaku vnoge lipe riče govore, spisana od mene zdola podpisanoga slovinskim jezikom na sriću svakoga vridnoga i pobožnoga redovnika. Ki bude iz nje zaklinjal i verno služil bogu, sriću dobru oće imati vazda.“ Ovu sam pjesmu ja izdao u „Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena“, u knjizi 15. Pjesma je napisana u 18. vijeku.

Među prigodne pjesme, koje su glagolskim slovima napisane, spada i pjesma, koja se nalazi na strani 4. izdanja Levakovičeva knjige Šimuna Budinića „Ispravnik za jereji“ (od god. 1635.) pod naslovom: „Duh Budineov otcu Rafaelu Levakoviću, knjigočiji slovinskomu“.

5. Legende, mirakuli, prilike ili ežempli, priče, pripovijetke i epistole.

Najveći dio lijepe hrv. glagolske knjige zapremaju legende, mirakuli, prilike ili ežempli. One zamjenjuju u našoj hrv. glagolskoj knjizi modernu novelu i roman. Pa legenda i nije drugo bila no nastavak staroga romana. Ona zabavlja i podučaje, ali zadaća joj je uvijek nabožna, vjerska i čudoredna. Jezgra joj je uvijek historijska, ali narodna fantazija i narodno pripovijedanje mijenja na razne načine historijsku jezgru i zasjenjuje evanđeosku predaju. Od 4. vijeka čitale su se već u crkvama legende na dane, u koje se je slavila uspomena na pojedine svece i svetice božje. Tako se je kršćanska legenda širila po cijelom kršćanskom svijetu i postala je internacionalnom. Već u srednjem vijeku počele su se sabirati zbirke legenda. Glavna je bila takova zbirka „Legenda aurea“ od Jakoba de Veregine († 1298.).

Posebna vrsta legenda jesu tako zvani Mirakuli (čuda), a od 14. i 15. vijeka unosile su se legende i mirakuli u propovijedi kao ežempli ili prilike.

Legenda, mirakuli, ežempli ili prilike postale su pomalo pučkom ili popularnom teologijom. Legende kao praznovjerje suzbijali su protestanti, osobito Calvin i Zwingli.

Zbirke legenda ili tako zvane legendare imali su već rano (u 12. vijeku) razni narodi, kao Nijemci, Francuzi, Englezi i Talijani. Mi imademo također primjer jednoga legendara, koji

se u nas zove Blagdanar, što ga je napisao koncem 15. vijeka novljanski pop Filip, a prepisao ga god. 1506. drugi novljanski pop Andrija.

Taj se blagdanar popa Filipa iz Novoga u Vinodolu čuva u arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu pod signaturom IV. a 99., te počinje riječima: „Va ime Is(u)h(risto)vo i dêvi Marije, amen. Počeše se pisati sije knjige na sl(a)vu b(o)žiju, ke se zovu „Blagdanar“, — a završuje riječima: „Svršene jesu knjige te, ke se zovu „Blagdanar“ na slavu b(o)žiju i s(ve)te Marije i njega s(ve)tih. I prepisah je is knjig počtovana muža g(ospo)d(i)na Filipa v Novom i vspisah je ja pop Andrij v Novom v kući s(ve)tih mučenik Kuzmi i Domijana i svršene biše miseca avgusta dan 28., na dan (sve)tago Avgustina biskupa i spovêdnika na let g(ospo)dnjih 1506.“

Iz ove posljednje bilješke doznajemo, da je ovaj rukopis prijepis, što ga je učinio pop Andrija u Novom Vinodolskom iz knjiga poštovana gospodina Filipa iz Novoga, koji je, košto ova bilješka naslućivati daje, napisao, a možda i prepisao iz starijih književnih djela još više drugih djela. Svakako nas ta bilješka upućuje na jednoga dosada nepoznata u hrvatskoj knjizi književnika ili barem čovjeka, koji se je zanimao za hrv. knjigu više no drugi ljudi, kada je pop Andrija prepisao iz njegovih knjiga djelo „Blagdanar“

Nastaje pitanje, tko je bio taj poštovani gospodin Filip. Koliko sam mogao doznati iz starih bilježaka i isprava, bio je taj pop Filip iz Novoga onaj, koji je djelovao u drugoj polovici 15. vijeka i koji se spominje: 1) u ispravi od 5. lipnja 1485. „najprvo domin Filip, brat g(ospo)d(i)na Jandrija, vikara buškoga (Šurmin, Acta croatica, str. 306.); 2. u ispravi od g. 1496. (Šurmin 396.—398. i Milčetić, Hrv. glag. bibliografija str. 61.) „G(ospo)din Petar plovani budući rečene cr(i)kve s(ve)tih Filipa i Jakova osta svojimi redovnici, a to g(ospo)d(i)nom Matijem, z g(ospo)d(i)nom Andrijem, z g(ospo)d(i)nom Antonom, z g(ospo)d(i)nom Jakovom i s popom Filipom, ki va to vrime bihu kapelani rečene cr(i)kve i rečenoga g(ospo)d(i)na plovana daše ga v ruci dominu Filipu“ i 3. u bilješci od god. 1499. (Šurmin str. 427. i Milčetić str. 13.) „A sije pismo zapisa pop Filip provendar (crkve rečene)“.

Piscu ovoga djela bilo je stalo, da upozna čitatelje bar ponešto sa životima raznih svetaca i sa znamenovanjem pojedinih blagdana. Njegovi životi nijesu izrađeni prema vrelima, već više prema raznim legendama, koje je fantazija kojekako

iskitila. Katkada je pisac, govoreći o životima raznih svetaca, poprimio i propovjedalački način prikazivanja. Ja držim, da je većinu tih života čitao narodu u crkvi pored obične propovijedi. Pojedini životi i tumači počinju sa citatima iz sv. pisma, koji se navode u slaveno-hrvatskom jeziku, dok je sve ostalo, čisti narodni hrv. jezik.

Blagdanar imade ove članke: 1. Na d(a)n s(ve)t(a)go An-drêja, 2. Na d(a)n s(ve)t(a)go Mikule, 3. Od začetstva s(ve)te dêvi b(ogo)r(odi)ce Marije, 4. Od s(veta)go Tome apustola čtenije. 5. Čtenije na rojstvo Krstovo, kapitul, 6. Od s(ve)t(a)go Stêpana, 7. Na dan s(ve)t(a)go Ivana e(van)jelista, 8. Na mladence kap(itu)l, 9. Na d(a)n s(ve)t(a)go Tomasa, bis(kupa) i m(u)č(enika), 10. Na d(a)n s(ve)t(a)go Selvestra, 11. Na dan s(ve)tih m(u)č(eni)k Fabijana i Šebestjana, 12. Na d(a)n s(ve)te Agnije, d(ê)vi i m(u)č(eni)ce, 13. Na dan s(ve)tago Vicenca m(u)č(eni)ka, 14. Na obraćenje s(ve)tago Pavla, 15. Na očišćenije s(ve)te Marije d(ê)vi, kapitul, 16. Na dan s(ve)te Agati, d(ê)vi i m(u)č(eni)ce, 17. Na dan s(ve)te Dorotije, dêvi i m(u)č(eni)ce, 18. Na prêstol s(ve)toga Petra ap(usto)la, 19. Na s(ve)tago Matije ap(usto)la, 20. Na blagovešćenije s(ve)te Marije, 21. N(a) s(ve)tago Jurja m(učeni)ka kapitul, 22. Na s(ve)toga Marka e(v)anjelista, 23. Na dan s(ve)tih Filipa i Jakova k(a)p(itu)l, 24. Od našastija s(ve)toga križa, 25. Na d(a)n s(ve)toga Ivana pred vl(a)ška vrata, 26. Na dan s(ve)tih m(učeni)k Vida i Mondesta i Krstenciji, 27. Od s(ve)toga Ivana Krstitelja kapitul, 28. Na dan s(ve)toga Petra, kneza ap(usto)lov, 29. Od s(ve)toga Pavla k(a)p(itu)l, 30. Na dan s(ve)te Margarite dêvi, 31. Na dan s(ve)tije Marije Mandalini, lipo, 32. Na dan s(ve)toga Jakova ap(usto)la, kapitul, 33. Od uze s(ve)toga Petra ap(usto)la. kapitul, 34. Na dan s(ve)toga Lovrenca mu(čeni)ka, kapitul, 35. Od vznesenija s(ve)te Marije, kapitul, 36. Na dan s(ve)toga Bartolomija ap(usto)la, kapitul, 37. Na dan s(ve)toga Avgustina b(i)sk(up)a, 38. Na usičenije glave s(ve)toga Ivana K(rstite)lja. Čti, 39. Na rojstvo s(ve)te Marije, k(a)p(itu)l. Čti, 40. Na vznesenije s(ve)t(o)ga križa, kapitul, 41. Na dan s(ve)toga Matija e(van)jelista k(a)p(itu)l. Čti, 42. Na dan s(ve)toga Mihovila, 43. Na dan s(ve)toga Luki e(van)jelista k(a)p(itu)l, 44. Na dan 11 000 dev kapitul. Čti, 45. Na s(ve)toga Simuna i Judi apostolu, kapitul, 46. Na dan vsih svetih predika (propovijed). 47. Od mrtvih k(a)p(itu)l, 48. Na dan s(ve)toga Martina, 49. Na dan s(ve)te Elizabeti k(a)p(itu)l,

50. Na s(ve)toga Klimanta pape, k(a)p(itu)l, 51. Na dan s(ve)te Katarine, dēvi i m(u)č(eni)ce.

Cijeli rukopis imade 103 lista ili 206 stranica u velikoj osmini. Djelo nije potpuno, jer je između 95. i 96. naknadno numerovanoga lista iščupan jedan list (u životu svetoga Martina). Djelo ovo pripada među najveća i najljepša prozaična djela stare hrvatske glagolske knjige. Dosada nije se ni spominjalo u hrv. književnoj historiji, a zaslužuje, da se što prije štampa. Ja sam ga za štampu priredio, te bi se moglo odmah štampati, čim bi se nakladnik našao.

Pop Andrija, koji je ovo djelo prepisao iz knjiga poštovanoga muža gospodina Filipa, živio je na početku 16. vijeka u Novom Vinodolskom, te nam jamči, da se je već koncem 15. i početkom 16. vijeka mnogo književno radilo u Novom, jer nam se drukčije ne bi mogao ovakav spomenik iz onoga vremena iz Novoga sačuvati,-

Iz Novoga je prispio ovaj rukopis na otok Krk, košto nam kaže zaglavna drugom rukom pribilježena bilješka: „A doscino brah je ja fratar Stipan z otoka krčkoga ocu priuru fratru Ivanu Pažaninu, ki biše va to vrime“.

Za sada su mi poznate ove hrvatske legende (osim pomenutoga Blagdanara ili zbirke legenda): 1. Legenda sv. Tekle (iz 13. vijeka). Iz istoga je vremena odlomak legende o Ivanu i Prohoru, 2. Legenda sv. Mavra mučenika (iz 15. vijeka). 3. Legenda o sv. Stjepanu mučeniku (iz 15. vijeka), 4. Legenda o sv. Abdonu i Sinjanu (iz 14. vijeka), 5. Legenda o životu Isusa (iz 14. vijeka), 6. Legenda o sv. Mariji (iz 14. vijeka) 7. Legende sv. Pankracija (konac), sv. Urbana pape, sv. Petrunile, sv. Petra i Marcela, sv. Prima i Felicijana, te početak legende sv. Barnabe (iz 14. vijeka), 8. Legenda o Antihristu (iz 14. vijeka), 9. Legenda o sv. Aršeni. (iz 15. vijeka), 10. Legenda o sv. Agapitu (iz 15. vijeka), 11. Legenda o Abramuu (iz 15. vijeka), 11. Legenda o sv. Mihovilu (iz 15. vijeka), 13. Legenda o sv. Andriji i Mateju, kako su bili među ljudožderima, 14. Legenda o sv. Makariju (iz 15. vijeka), 15. Kako se je prel djavał s gospodinom Isuhristom (iz 15. vijeka), 16. Legenda o sv. Jeronimu, 17. Legenda o djevici Mariji, kako je pohodila mjesta od svih muka, 18. Legenda o sudu božjem, 19. Legenda o Špiridionu. 20. Legenda o sv. Jurju mučeniku i sv. Ivanu apoštolu, 21. Legenda sv. Klimanta pape i t. d.

Mirakuli ili čuda su mi poznata ovi: 1. Mirakul o jednom slikaru, koji slikaše blaženu djevicu Mariju (iz 14. vijeka), 2. Čudesa blažene dive Marije, 3. Mirakuli Marije Magdalene, 4. Mirakul vele lip od slavne dive Marije ot krunice, 5. Jošće lip mirakul slavne divi Marije od nje krunice, ki ju nastoje neprestano. 6. U velikom Grdovičevu zborniku nalaze se od strane 910.—930. mirakuli ili čudesa vrhu rozarija, kojih se navodi 30 većinom iz 16. vijeka i nekoliko iz 15. vijeka. Najviše se je dogodilo tih mirakula u Španiji i Portugalu. 7. Čudesa, koja su se dogodila onim, ki se nisu pravo ispovidali. Šti se u knjigah, koje se zovu Skala nebeska. Ovo sam djelo štampao u Sarajevskom Školskom vjesniku 1910. i t. d.

Sačuvala nam se i jedna štampana knjižica u šesnaestini pod naslovom: „Počinju mirakuli slavne dive Marije“. Sudeći po štampi, držim, da je ova knjižica bila štampana u Senju 1508. kod Grgura Senjanina. Za sada su poznata tri primjerka ove knjige, jedan bijaše u pokojnoga Brčića (Rad LIX. 169.), druga u prof. I. Milčetića (Starine XXIII. 84.), treća u biblioteci Jugoslavenske akademije, nu nijedna nije potpuna. Ipak doznajemo, da je potpuna knjiga imala 80 listova ili 160 strana (akademijski primjerak imade 77. listova ili 154 strane). Čuda ili mirakula imade u akademijskom primjerku 62.

Jezik je u svim pomenutim mirakulima čisti narodni hrvatski jezik.

U zabavnu knjigu ide donekle djelo prozvano „Transit sv. Jerolima“ Čini se, da je i ovo djelo preradba kakova talijanskoga ili latinskoga djela. Sadržaj ovoga djela je ovaj: U 22 poglavlja ili kapitula pripovijeda se u posve legendarnom štilu i pravcu život sv. Jerolima sa raznim bogoljubnim uputama i molitvama. Zatim slijede čudesa ili mirakuli, kao: Videnije čudno, ko ima od njega (sv. Jerolima) Ciril biskup (pogl. 23), — kako ga (sv. Jerolima) pokopaše i ot nich čudes tađa učinjenih sa nekoliko epistolija biskupskih o smrti sv. Jerolima (pogl. 24), — kako sv. Jerolim ukaza se sv. Avgustinu (pogl. 25.), — Videnije, ko vide Sever s trimi tovariši v dan i v uru, kada umri sv. Jerolim (pogl. 26.), — Videnije, ko imi sveti Avgustin od presvetoga Jerolima (pogl. 27.), — Počinje epistolija častnoga Cirila biskupa jerusolinskoga, ku šalje sv. Avgustinu od čudes sv. Jerolima (pogl. 28.), — Čudo od sv. Jerolima (pogl. 29.), — Kako blaženi Euzebij preminu od sega života. — Iza toga slijedi 16. čudesa: 1. Mirakul od Šabiana eretika, — 2. Mirakul arhibiskupa Silvana,

— 3. Čudo ot dviju mladencu, — 4. Čudo od dviju mladiću Rimljaninu, ki idoše va Vitliom, — 5. Od jednoga molstira is Tibaidê, ki se prosede za grih lakomosti, — 6. Od jednoga eretika čudo, — 7. Od jednoga eretika čudo, — 8. Kako oslobodi jednoga netjaka Cirilova, — 9. Čudo od jedne koludrice, — 10. Kako netjak Cirilov pokaza se njemu, — 11. Čudo od jednoga ig(a)rca (= igrača), — 12. Čudo od jednoga mladca, ki igrajući bi ponesen ot djavla, — 13. Čudo biskupa Mikule iz Krotensije — 14. Čudo od jednoga popa, koga zapovida sv. Jerolim iskopati, 15. Od Tita obračena po svetom Jerolimu na veru krstjansku i 16. Čudo od jednoga koludra, ki zagriši i odkri se. — Na koncu nalazi se još nekoliko čudesa pod naslovom: „Počinju nika čudesa od sv. Jerolima, ka su učinjena v Troji po smrti njegovoj.

Knjižica završuje (na str. 287) riječima: Svršene biše knjige sije, ke sê zovu Transit svetoga Jerolima v Senji v hiži počtovanoga gospodina Silvēstra Bedričića, arhižakna senjskoga, komponjene i korežene Urbanom i Tomasom, kanonicih crkve senjske, štampane po meštru Grguru Senjaninu miseca maja na 5. dan v letih gospodnjih 1508.

Naši popovi glagolaši dodavali su ukrasa radi svojim propovijedima legende i razne mirakule kao ežemple (= primjere) ili prilike. Takovih ežempala ili prilika imademo mi u većem dijelu mnogobrojnih hrv. glagolskih zbirki propovijedi, nu najljepše su prilike u zbirci propovijedi oca fra Marka Kuzmičevića iz Zadra (iz prve polovice 18. vijeka). Narod je takove ežemple rado slušao i pamtio, pa su stoga mnogi ežempli ili prilike što ih je slušao od svojih popova glagolaša u propovijedima, postali prave narodne legende i pripovijetke, košto sam ja u više navrata (u Nar. Novinama, Südslavische Revue i Hrvatskoj Prosvjeti) već na primjerima jasno dokazao.

I bosanski pisac Matija Divković unio je mnoge ežemple ili prilike iz hrv. glagolskih zbirki propovijedi u svoje beside, dapače uvjerio sam se, da je mnoge propovijedi upravo iz tih zbirki prepisao. Vrlo bi zahvalna zadaća bila naših literarnih historika, kad bi pokazali, koliko je zapravo prenio Matij Divković iz glagolske knjige u svoja djela i pod svojim imenom izdao, a koliko je njegova vlastita rada. Ja na taj posao još nijesam dospio, ali upozoravam na nj i ovom zgodom.

Još spominjem, da imademo u hrv. glagolskoj knjizi i priča i pripovijedaka, kao: Priča o Troji (iz 14. vijeka, pripo-

vijetka o kralju i kraljici prema sv. pismu knjizi Ester (iz 14. vijeka), pripovijetka o kraljici, koja je bila kod vruga upisana, pripovijetka o jednom čovjeku, koji je vidio muke paklene i zatim učinio vrlo tešku pokoru i t. d.

Na koncu spominjem, da imademo u hrv. glagolskoj knjizi i nekoliko apokrifnih epistola, što ih je tobože Isukrst pisao, kao: Epistola gospodina našega Isusa Hrista, koju je pisao, kako valja svete nedelje poštovati, — To je epistolija gospodina našega Isuhrista, ku on pisa svoju ruku i posla ju Abagaru i Pištula gospodina našega Isukrsta, koja dojde s neba i postavljena bi svrhu oltara svetoga Petra, pisana na ploči od mramora.

6. Dramski moraliteti

Legende počele su se dramski obrađivati u 10. vijeku (oko god. 970.) najprije na latinskom jeziku, a onda i na narodnim jezicima. Osobita vrsta takovih crkvenih prikazanja jesu tako zvani „moraliteti“. To su takove obično posve sitne drame, u kojima izvode dramsku radnju personifikovane kreposti, pojmovi, zla, prirodni pojavi itd.

Kako postaje legenda dramom, pokazuje nam legenda ili dramski moralitet iz hrv. glagolske knjige: „Ovo je sud gospodina boga, kada oće dati za dobra dela dobru plaću, a za zala muku večnu“.

Pravi dramski moraliteti poznati su mi za sada ovi: 1. Slovo meštra Polikrapa iz Ibrnije, ki boga moli, da bi mu dal smrt viditi i da mu sije, 2. Kako se duša s misalju na kup mênila i govorila, 3. Milost i istina sretosta se, pravda i mir obcelivasta se. (Ova tri moraliteta napisana su prozom). 4. Počinje karanje i prigovaranje, ko čini anjel dobri s tilom u vrime od smarti svakoga človika, istumačeno iz knjig latinskih 1614. (Ovaj je moralitet pisan stihovima).

Sva crkvena prikazivanja, a tako i moralitete prikazivali su svećenici i njihovi žakni. Osobito su se narodu crkvena prikazivanja predstavljala od samostanaca (najpače Benediktinaca, Pavlinaca i Franjevaca). Pozornica je isprva bila u crkvi pred žrtvenikom kod nas do konca 15. vijeka, kasnije, jer su se u prikazivanja unosili i šaljivi prizori, pred crkvom, u samostanskim dvorištima, dapače i na trgovima.

Ako je bilo u kojem mjestu premalo svećenika, čitala bi

se narodu u crkvi crkvena prikazanja, osobito pak moraliteti, kao što su se čitale legende i mirakuli.

Pozornica bila je vrlo jednostavna, zato su morali glumci prigodom predstave mnogo toga protumačiti, tim više, što se kod tih prikazanja nije mnogo pazilo na jedinstvo mjesta.

B. Poučnu ili bogoslovnu knjigu:

Kao što se nije zabavna ili pjesnička knjiga obrađivala kod naših popova glagolaša u posebnim zbornicima, tako se nije ni poučna ili bogoslovna knjiga, već se je unosila sa ostalom književnom radnjom u razne bilježnice i knjige naših popova glagolaša. Stoga moramo mi takova djela potražiti istom u najraznovrsnijim rukopisima njihovih bilježnica ili kvadirnica. Ja sam našao za sada ova djela:

a) *Cvêť vsake mudrosti*. Ovo je najstarije za sada meni poznato umjetno hrv. djelo. Pripadat će barem 14. vijeku, jer su se dijelovi ovoga djela sačuvali u jednom rukopisu 14. vijeka (u akademjskom rukopisu III. a. 15. od lista 50.—54.) Cijelo se djelo dijeli u 24 članka, a sadržaj im je ovaj: Na prvom se mjestu govori općenito o ljubavi ili dragom hotênju. Na koncu, ovoga članka nalazi se razdioba ljubavi u ljubav prema bogu, prema rođacima, prema prijateljima i prema ženi. Na drugom se mjestu govori (u prvom kapitulu ili članku) o ljubavi prema bogu, pod naslovom „Ljubav božija“. Na trećem se mjestu govori (u drugom kapitulu) „ot ljubve bližik“ (= o ljubavi prema rođacima). Na četvrtom mjestu (u trećem kapitulu) govori se „ot ljubve ženske“ (= o ljubavi prema ženi). Na petom se mjestu (u četvrtom kapitulu) nalazi pjesma, da se valja čuvati žene. Na šestom se mjestu (u petom kapitulu) govori „ot ljubve prijatelj“ (= o ljubavi prema prijateljima). Na sedmom se mjestu (u šestom kapitulu) govori „ot zavidošći“ (= [zavisti]). Na osmom se mjestu (u sedmom kapitulu) govori „ot mira.“ Na devetom se mjestu (u osmom kapitulu) govori „ot gnjeva“. Na desetom se mjestu (u devetom kapitulu) govori „ot umilenija“ (= o dobrohotnosti). Na jedanaestom se mjestu (u desetom kapitulu) govori „ot tvrdosti“. Na dvanaestom se mjestu (u jedanaestom kapitulu) govori „ot prostranosti“ (= o daržljivosti). Na trinaestom se mjestu (u dvanaestom kapitulu) govori „ot skarstosti“ (= škrtosti). Na četrnaestom se mjestu (u trinaestom kapitulu) govori „ot pokazanja“ (= o pouci ili poučavanju). Na